

Herpositionering van de (digitale) bibliotheek

Alle bibliotheken hebben als taak om toegang te geven tot de informatie die ze verzamelen en ordenen. De KB heeft daarnaast als nationale bibliotheek de taak die informatie duurzaam te bewaren. Dit geldt voor gedrukte en geschreven documenten en inmiddels ook, en in steeds sterkere mate, voor digitale documenten en bestanden. De hoeveelheid voor iedereen vrij toegankelijke informatie via internet is enorm en divers, en de bibliotheek speelt bij de beschikbaarstelling daarvan slechts een beperkte rol. Er bestaat echter zeer veel wetenschappelijke informatie die weliswaar digitaal beschikbaar is, maar niet zonder meer toegankelijk. Hoe recenter deze digitale informatie is, des te strikter de toegangsvoorwaarden zijn die uitgeverijen hanteren. In het geven van toegang tot deze wetenschappelijke informatie 'achter gesloten deuren' speelt de KB een belangrijke rol.

In toenemende mate verwachten onze klanten dat de KB alle informatie digitaal beschikbaar heeft; in een bibliotheek met 110 km gedrukt materiaal is dat een vooralsnog niet in te lossen verwachting. Uiteraard streeft de KB er wel naar om alle informatie over haar collecties digitaal beschikbaar te stellen en om geleidelijk aan zoveel mogelijk van deze collecties digitaal toegankelijk te maken (zie hiervoor ook Thema II).

De digitale bibliotheek die de KB gedurende deze en de vorige beleidsperiode heeft opgebouwd, neemt een steeds belangrijker plaats in. Het begrip 'digitale bibliotheek' heeft twee aspecten, een intern en een extern. Intern behelst de digitale bibliotheek de gehele procesgang die betrekking heeft op digitaal materiaal. Deze loopt van verwerving via verwerking en (duurzame) opslag in het e-Depot van de KB (zie hiervoor onder Thema II) tot beschikbaarstelling. Het externe aspect van de digitale bibliotheek is de plek op de KB-website waar de klanten toegang hebben tot al dit digitale materiaal via de metadata van zowel papieren als digitale publicaties. Het verder bouwen aan deze beide 'digitale bibliotheken' zal ook in komende jaren een speerpunt van beleid zijn. Deze overgang naar een steeds digitaal KB laat onverlet dat de papieren collecties (gedrukt en geschreven) die de KB in haar meer dan tweehonderdjarig bestaan heeft verzameld, nog steeds een prominente plaats in de organisatie en het gebouw innemen. De KB stelt nu een collectiebehoudsplan op, waarin de zorg voor de verschillende collectieonderdelen nader wordt gespecificeerd. Zeker in de geesteswetenschappen is de behoefte aan oudere publicaties immers nog groot. Toch is door de voortgaande digitalisering voor veel klanten de noodzaak om naar het KB-gebouw te komen verminderd. Daarom wordt het bezoek aan de KB zelf op andere manieren gestimuleerd –bijvoorbeeld door lezingen en tentoonstellingen– en zoekt de KB voor de dienstverlening meer samenwerking met andere instellingen in het gebouw.

Het profiel Nederlandse geschiedenis, cultuur en samenleving

De kern van de collectionering door de KB is het zo volledig mogelijk aanschaffen van alle publicaties die betrekking hebben op de Nederlandse geschiedenis, cultuur en samenleving. Waar mogelijk is in de collectievorming overgegaan op elektronische publicaties, vooral voor de naslagcollectie. Het aanschaffen van de publicaties, waaronder boeken, tijdschriften, kranten en digitale publicaties, gebeurt inmiddels zoveel mogelijk via zogeheten *approval plans*. Hierdoor hebben de vakspecialisten de handen vrij om meer aandacht te besteden aan de profilering en inrichting van nieuwe diensten, zowel op het web als in het gebouw zelf. Het huidige collectieplan is een uitvloeisel van het vigerende beleidsplan; met het oog op de voorbereiding voor een volgend beleidsplan werkt de KB ook aan de bijstelling van het collectieplan.

Systematische benadering van de klant

Om optimaal in te kunnen spelen op de wensen van haar klanten, onder wie wetenschappers en studenten de belangrijkste plaats innemen, laat de KB sinds 2005 ieder jaar een klantenonderzoek uitvoeren door TNS-NIPO. De klanttevredenheid blijkt voortdurend hoog – in 2008 gaven de bezoekers de fysieke KB een 7,9 en de website een 7,4. De KB luistert dan ook naar de wensen van haar klanten die uit deze onderzoeken naar voren komen en speelt in haar dienstverlening daarop in. Zo zijn o.a. de print-, kopieer- en scanfaciliteiten verbeterd, wordt per januari 2009 de avondopenstelling verruimd en binnenkort de *cashless library* doorgevoerd. Door de jaarlijkse meting kan het effect van de genomen maatregelen snel worden beoordeeld.

Herprofilering digitale diensten

Begin 2008 is de vernieuwde generieke KB-informatiearchitectuur opgeleverd, waarna het mogelijk werd bestaande diensten hierin te integreren. Er is projectmatig gewerkt aan de conversie naar deze nieuwe KB-gegevensarchitectuur van vakspecifieke databases, waarvan de realisatie in 2009 zal plaatsvinden. Daarnaast bouwt de KB een nieuwe zoekingang waarmee het mogelijk zal zijn in één keer de metadata van alle papieren en digitale collecties te doorzoeken. Ook de nieuwe zoekfunctie zal in 2009 worden opgeleverd. Hiermee zal

weer een belangrijke stap gezet zijn in de herprofilering van digitale diensten. De KB werkt zowel alleen als samen met anderen, op kleine en op grote schaal, aan de digitalisering van belangrijke bronnen voor wetenschappelijk onderzoek. (Zie hiervoor Thema II).

Al in 2007 is een omvangrijke vernieuwingsimpuls in de KB in gang gezet om gefaseerd de overgang naar steeds prominenter digitale dienstverlening mogelijk te maken. Ook is in dat jaar een afdeling Online Services ingericht om deze digitale dienstverlening ook daadwerkelijk aan te bieden. Het werk aan de vernieuwingsimpuls is in 2008 gecontinueerd. De verdere aanpassing van digitale diensten zal in het laatste jaar van de huidige beleidscyclus worden voortgezet. Ook in de komende beleidsperiode zal veel aandacht uitgaan naar de verdere uitbouw van de digitale dienstverlening. Waar mogelijk maakt de KB gebruik van nieuwe technieken, bijvoorbeeld op het gebied van taaltechnologie, en haakt zij aan bij open standaarden. Een aantal jaren nam de KB, samen met de Vrije Universiteit en het Max Planck-instituut, deel aan het STITCH-project: *SemanTic Interoperability To access Cultural Heritage*. STITCH maakt deel uit van het omvangrijke NWO-programma *Continuous Access To Cultural Heritage* (CATCH), en onderzoekt de betekenisrelaties tussen verschillende trefwoordsystemen, waaronder thesauri. Voor de KB en andere bibliotheken zijn de hierin ontwikkelde technieken van belang om verschillende trefwoordsystemen te kunnen laten samenwerken zonder deze te hoeven ombouwen. Het STITCH-project wordt begin 2009 afgerond. Aansluitend voert de KB een onderdeel uit van het vervolgp programma CATCHplus, waarin de resultaten van STITCH worden vertaald in praktische toepassingen.

Als onderdeel van de hiervoor genoemde Vernieuwingsimpuls neemt de KB de primaire processen in de fysieke bibliotheek onder de loep. Na een aantal vooronderzoeken startte in september 2008 het project 'Stroomlijning gang van het boek' waarin allereerst de werkprocessen en verantwoordelijkheden zijn geanalyseerd. In november is begonnen met het opstellen van een nieuwe werkwijze, waarbij uitgangspunten zijn: gelijksoortige taken onderbrengen bij één afdeling, samenvoegen van verschillende publicatiestromen, en zoveel mogelijk 'verwerking op één bureau'. De invoering van de veranderde werkwijze zal voorjaar 2009 plaatsvinden.

In de introductie bij Thema I is aangegeven dat de KB ernaar streeft om in ieder geval langs elektronische weg toegang te geven tot de informatie over al haar collecties. Een belangrijk onderdeel hierbij is de digitale toegang tot de gedrukte werken van voor 1800. Een aantal jaren geleden is begonnen met de versnelde oplevering van de Short Title Catalogue, Netherlands (STCN), waarvoor de KB een aantal vaste formatieplaatsen heeft geblokkeerd ten gunste van tijdelijk daarvoor aangetrokken personeel. Het projectteam presteert boven verwachting en de geplande beëindiging van het project in 2009 wordt dan ook zeker gehaald. De KB zal ruim aandacht schenken aan de voltooiing van de STCN.

Het wetenschappelijk en cultureel programma

In de tentoonstellingsruimte De Verdieping van Nederland werkt de Koninklijke Bibliotheek met het Nationaal Archief samen aan het tonen van belangrijke schatten uit de Nederlandse geschiedenis in een semi-permanente opstelling. Geregeld is de ruimte ook ingevuld met exposities rond tijdelijke thema's. Zo waren er in 2008 succesvolle presentaties in het kader van de tv-serie 'Verleden van Nederland'. *Stijl* was gewijd aan bijzondere aanwinsten die de KB verkreeg onder het directoraat van Wim van Drimmelen. De tentoonstelling was ingericht ter gelegenheid van diens afscheid eind 2008 als algemeen directeur (zie ook bij Communicatie, onder Bedrijfsvoering).

Daarnaast werden er in de voorhal van De Verdieping wisseltentoonstellingen ingericht. Hoewel deze op zich geslaagd waren, was de relatief beperkte expositieruimte een belemmerende factor. Inmiddels is hiervoor een oplossing gevonden in de tentoonstellingsruimte van Museum Meermanno, waarmee de KB de samenwerking op cultureel en wetenschappelijk gebied heeft geïntensiveerd.

Ter versterking van het gebruik van haar collecties, en om de banden met de wetenschap nauwer aan te halen, heeft de KB in 2005 een *fellowship* ingesteld, in samenwerking met het *Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences* (NIAS) te Wassenaar. In 2008 werd dit *fellowship* vervuld door de fameuze Britse historica Lisa Jardine, die veel over Nederlandse geschiedenis en Nederlands-Britse betrekkingen heeft gepubliceerd. Haar aanwezigheid genereerde ruime belangstelling van docenten, studenten en de pers. De Huygenscollectie van de KB kwam hierdoor uitgebreid onder de aandacht. Verdere versterking van de banden met de wetenschap is gewaarborgd door de samenwerking met de Universiteit Leiden in de masteropleiding Book & Byte die werd gecontinueerd. De mede door de KB gefinancierde bijzondere leerstoelen van Jos Biemans aan de Universiteit van Amsterdam (Wetenschap van het handschrift in relatie tot de beschavingsgeschiedenis) en van Gerard Unger aan de Universiteit Leiden (Typografische Vormgeving) zijn eveneens voortgezet. Beide hoogleraren presenteren zich ook op de KB-website in een column over letters, die zij afwisselend verzorgen <http://www.kb.nl/galerie/letters/>

Versterking nationale wetenschappelijke informatie-infrastructuur

De KB onderhoudt als nationale bibliotheek nauwe contacten met andere grote bibliotheken en bibliotheekorganisaties en met universiteiten en onderzoeksinstituten. Ze participeert in samenwerkingsverbanden en draagt bij aan innovaties op het gebied van de nationale wetenschappelijke informatie-infrastructuur. Tevens speelt de KB landelijk een belangrijke rol bij de digitalisering van bronnen voor wetenschappelijk onderzoek.

Versterking organisatie van de nationale wetenschappelijke infrastructuur

NCDD Op initiatief van de KB en DANS is in 2008 de stichting Nationale Coalitie Digitale Duurzaamheid (NCDD) opgericht, waarvan het bureau is gevestigd in de KB. De NCDD heeft zich ten doel gesteld ervoor te zorgen dat er over vijf jaar in Nederland een organisatorische en technische infrastructuur bestaat die duurzame toegang garandeert tot digitale informatie in de publieke sector. Om onder deze strategie een hecht fundament te leggen is besloten een nationale verkenning naar digitale duurzaamheid uit te voeren onder auspiciën van het algemeen bestuur van de NCDD. De KB ontving van het ministerie van OCW financiering voor deze verkenning. In opdracht van de KB heeft KPMG een vooronderzoek voor deze verkenning uitgevoerd, dat echter niet tot de beoogde resultaten leidde. Daarom wordt de eigenlijke verkenning nu in 2009 uitgevoerd door een team van deskundigen uit de sectoren wetenschap, cultuur en overheid, geleid door de KB en onder auspiciën van het bestuur van de NCDD.

UKB Van groot belang is de samenwerking met de Nederlandse universiteitsbibliotheken in UKB. Als wetenschappelijke bibliotheek met als belangrijkste verzamelgebied Nederlandse geschiedenis, cultuur en samenleving in internationale context, maakt de KB deel uit van dit samenwerkingsverband. UKB heeft een gezamenlijk beleidsplan, waaraan in verschillende werkgroepen uitvoering wordt gegeven. Zo is de KB actief betrokken in de afstemming van collectievorming en overleg over de toepassing van ondersteunende software. De UKB-deelnemers treden als consortium in overleg met wetenschappelijke uitgeverij over de aankoop van licenties op digitale bestanden en tijdschriften. Op verzoek van UKB levert de KB ruime ondersteuning aan het samenwerkingsverband. Dit betreft de beleidsmedewerker UKB en een medewerker voor benchmarkonderzoek. Daarnaast de landelijk coördinator, stuurgroepsecretaris en thesaurusbeheerder voor GOO (Gemeenschappelijke Onderwerpsontsluiting) en tot slot de secretaris van de werkgroep Innovatie.

BGW Gedurende een tiental jaren (1998-2008) heeft de KB een coördinerende rol gespeeld in het programma Bibliotheekvoorziening Geesteswetenschappen, waarin zes brede humaniorabibliotheken samenwerkten, ondersteund door NWO. Na beëindiging van de extra middelen door NWO hebben deze bibliotheken ook in 2007 en 2008 hun extra inspanningen voor collectievorming voor de geesteswetenschappen voortgezet. Vanwege de veranderingen in onderwijs en onderzoek bij de instellingen en het wegvallen van de additionele middelen kan de taakverdeling die in het BGW-project is afgesproken, niet ongewijzigd worden voortgezet. Onderlinge afstemming blijft echter wel belangrijk voor een efficiënte besteding van het collectiebudget. Bovendien vraagt de toename van vele nieuwe informatieproducten om nieuwe initiatieven en centrale maatregelen voor het gehele terrein van de wetenschap. Binnen UKB-verband richten bibliotheken zich onder andere op het afsluiten van nationale licenties, waarmee in 2008 de eerste successen zijn behaald.

DARE De universiteitsbibliotheken beschikken alle over zogeheten *academic repositories*, waarin de Nederlandse universiteiten hun wetenschappelijke output opslaan. De KB heeft een aantal jaren geleden samenwerkingsovereenkomsten gesloten met alle DARE-partners (de verenigde Digital Academic Repositories) om te zorgen voor het duurzaam archiveren van deze wetenschappelijke output, die meerdere keren per jaar in het e-Depot binnengehaald ('geharvest') en gearchiveerd wordt. Inmiddels is een tweede generatie DARE-harvester in ontwikkeling, die in 2009 gereed zal zijn.

E-Depot Het e-Depot van de KB is ingericht voor de duurzame bewaring van elektronische bestanden. Niet alleen de hiervoor genoemde Nederlandse universitaire wetenschappelijke output wordt er in opgenomen, maar ook wetenschappelijke tijdschriften van internationale uitgeverij (Internationale e-Depot, zie Thema III) en de digitale publicaties van Nederlandse uitgeverij. Voor deze laatste doelgroep is het e-Depot de digitale pendant van het sinds 1974 bestaande Depot van Nederlandse publicaties, waarin gedrukte publicaties worden opgenomen. Aanvankelijk werden er voornamelijk wetenschappelijke tijdschriftartikelen en materiaal uit de universitaire *repositories* geladen in het e-Depot. Inmiddels doen ook andere bestandsformaten hun intrede. De objecten die het resultaat zijn van de grootschalige digitaliseringsprogramma's als Staten-Generaal Digitaal en Data-bank Digitale Dagbladen (zie hieronder, *Digitalisering*), de preservation masters van het nationale programma

Metamorfoze en *born digital* materiaal als websites zullen de komende jaren worden geladen. Het e-Depot zal hierdoor vanaf 2011 een enorme groei doormaken, die ingrijpende consequenties heeft op organisatorisch, technisch en financieel gebied. Begin 2008 heeft de KB daarom een aantal projecten gebundeld in het programma Vernieuwing e-Depot, om te komen tot een kwantitatieve en kwalitatieve verbetering van het e-Depot in 2009-2010. Het beoogd resultaat van het programma is het operationeel opleveren van een vernieuwd e-Depot, waarmee de hiervoor aangegeven bestanden kunnen worden geladen.

Om de duurzaamheid en permanente toegankelijkheid van al deze soorten digitaal materiaal te garanderen, is ook voortdurend onderzoek en ontwikkeling nodig om het e-Depot toekomstbestendig te houden. Zo rondde de KB in 2008 een onderzoek af naar de beste manier om de masters van digitaliseringsprojecten op te slaan. Aanvankelijk werd toegewerkt naar opslag in tiff-formaat, maar het onderzoek wees uit dat dit formaat een onverantwoord groot beroep op opslagcapaciteit zou doen. Het KB-onderzoek wees jpeg2000 aan als het meest geschikte formaat, met de beste kwaliteit.

Voor een toekomstbestendig e-Depot werkt de KB enerzijds nauw samen met IBM, dat de software voor het e-Depot leverde, en anderzijds met de Deutsche Nationalbibliothek die eveneens gebruik maakt van dit zogeheten DIAS-systeem. In 2008 leidde deze laatste samenwerking tot het vaststellen van gezamenlijke eisen voor een volgende generatie langetermijnarchieven. OCW geeft een structurele bijdrage voor onderzoek en exploitatie van het e-Depot, die echter niet voldoende is om de kosten van de uitbreiding van de opslagcapaciteit in de toekomst te kunnen dekken.

GII De afgelopen jaren heeft de KB een voortrekkersrol gespeeld in de totstandkoming van het Consortium Gemeenschappelijke Informatie-infrastructuur (GII). Dit consortium van de universiteitsbibliotheken, KB en de stichting WSF is in 2008 opgericht. GII is een overeenkomst voor drie jaar aangegaan met OCLC, waarin is vastgelegd welke basisvoorzieningen de bibliotheken bij OCLC afnemen. Daarbij is ook een *service level agreement* afgesloten waarin de leverancier-klantrelatie tussen het consortium en OCLC is vastgelegd. Dit is een belangrijke stap in de verzakelijking van de verhoudingen in de landelijke informatie-infrastructuur, waarin voordien uitsluitend een-op-eenovereenkomsten werden gesloten.

Voor de uitvoering van de consortiumovereenkomst is een Stuurgroep ingesteld. De Stuurgroep bewaakt de kwaliteit van de gemeenschappelijke informatie-infrastructuur, ziet er op toe dat de infrastructuur werkt in overeenstemming met de gemaakte afspraken en dat de consortiumovereenkomst wordt nageleefd. Daarnaast beslist het Consortium mede over de toekomstige innovatie van de infrastructuur en de budgetprioritering in deze. De Stuurgroep Consortium komt in de plaats van de Adviesraad LIIS.

Openbare bibliotheken In mei 2008 bood de Raad voor Cultuur het *Advies Bibliotheekvernieuwing 2009-2012* aan aan de minister van OCW, over de herstructurering van het openbare bibliotheekwerk in Nederland. Dit rapport zag mogelijkheden voor centrale regie en landelijke samenwerking met betrekking tot de digitale informatievoorziening. De Raad pleitte voor samenwerking van de openbare bibliotheken met andere instellingen, waaronder de nationale bibliotheek (KB), wetenschappelijke bibliotheken, musea en andere erfgoedinstellingen. Als vervolg hierop kreeg de Adviescommissie Bibliotheekinnovatie (de Commissie-Calff) de opdracht de plannen voor bibliotheekinnovatie nader uit te werken. In november bood de commissie haar rapport *Innovatie met Effect* aan aan minister Plasterk. De KB was één van de gesprekspartners van de commissie en heeft bijgedragen aan de ideeënvorming. Een aantal concepten en modellen die in het rapport zijn opgenomen, is in de KB ontwikkeld. Een KB-concept is bijvoorbeeld de nationale bibliotheekpas. Die moet het mogelijk maken dat ook leden van openbare bibliotheken toegang krijgen tot wetenschappelijke digitale informatie. Deze pas zal stap voor stap worden ingevoerd.

Digitaliseren van bronnen voor wetenschappelijk onderzoek

Zoals ook in Thema I al is aangegeven, is de behoefte van vooral onderzoekers en studenten in de geesteswetenschappen aan ouder materiaal groot. In het wetenschappelijk discours is het gebruik om in debat te gaan met vroegere onderzoekers, en men grijpt dus terug op ouder materiaal. Veelvuldig zelfs op studies uit de negentiende eeuw, terwijl de gebruikte primaire bronnen uit nog vroeger eeuwen afkomstig kunnen zijn. De KB werkt, zowel alleen als in nauwe samenwerking met andere instellingen, al enige jaren aan het digitaliseren van grote hoeveelheden gedrukte en geschreven teksten. Het betreft zowel twintigste-eeuws, negentiende-eeuws als ouder materiaal.

Digitalisering en auteursrecht

Een beperkende factor bij grootschalige digitaliseringsprojecten van twintigste-eeuwse publicaties zijn de auteursrechten die hierop nog rusten. Is het bij boeken soms al lastig om na te gaan wie de rechthebbenden zijn, bij dagbladen met hun vele auteurs ligt de situatie nog ingewikkelder. Het achterhalen van alle rechthebbenden is ondoenlijk en belemmert de voortgang van de digitalisering van recent materiaal. De directie van de KB heeft in 2008 welbewust de publiciteit gezocht met een paginagroot, spraakmakend artikel in de *NRC*. Dit gebeurde in dezelfde week dat

de Fobid (het nationale samenwerkingsverband van bibliotheekorganisaties, waaronder de KB) in Amsterdam een internationaal symposium organiseerde over copyright in het internettijdperk. De positie die de KB in dit artikel innam, oogste zoveel waardering dat het in Engelse vertaling ook is geplaatst in het internationale vakblad *Alexandria*. Tijdens het hiervoor genoemde symposium maakten de bibliotheken bekend in discussie te willen gaan met de rechthebbendenorganisatie *Voi@e* over auteursrecht en digitalisering. Fobid en *Voi@e* stelden hiertoe de overlegcommissie *Digit@e* in, die eind 2008 een principe-akkoord bereikte. De bibliotheken mogen in hun eigen gebouw (on site) toegang geven tot gedigitaliseerde publicaties, onder voorwaarde dat het Nederlands cultureel erfgoed betreft, en het gebruik niet-commercieel is. De KB beschouwt dit akkoord als een eerste stap in de juiste richting. Uiteindelijk willen bibliotheken de wensen van hun klanten vervullen. Onze onderzoekers willen vanaf hun eigen pc of mobiel toegang hebben tot informatie en niet naar een gebouw komen om daar *content* digitaal te raadplegen. Het streven is om uiteindelijk te komen van *on site*-raadpleging tot *remote access* (*online*-raadpleging).

Niet alleen binnen Nederland, maar ook binnen Europa heeft de KB krachtig van zich doen horen in de kwestie van het auteursrecht. De Europese Commissie bracht een Groenboek *Auteursrecht in de kenniseconomie* uit, waarop de KB een uitvoerige reactie heeft gegeven. Tegelijkertijd leverde de KB op verzoek van OCW input voor de kabinetsreactie op het Groenboek. Tot slot nam de KB het voortouw tot een gezamenlijke reactie van een grote groep Nederlandse erfgoedinstellingen. De acties en standpunten van de KB zijn ook onder de aandacht gebracht van de Tweede Kamercommissie die auteursrechtknelpunten inventariseert.

Snellere manier van digitaliseren: de experimentele scanstraat

Voor beslissingen op strategisch niveau over verdere retrospectieve digitalisering is informatie over verschillende manieren van digitaliseren van vitaal belang. In 2007 lanceerde de KB een voorstel om het mogelijk te maken boeken veel sneller te digitaliseren. Dit zou kunnen door de rug af te snijden en de losgemaakte bladzijden door een scanapparaat met automatische doorvoer te leiden. De KB heeft inmiddels een pilot ingericht waarin ze experimenteert met deze werkwijze, met behulp van een doorvoerscanner. De gebruikte boeken zijn in meer exemplaren in Nederland aanwezig en komen van verschillende bibliotheken in het land. Het belangrijkste doel van dit experiment is het verkrijgen van informatie over de mogelijkheid in betrekkelijk korte tijd een grote hoeveelheid boeken te digitaliseren.

Digitalisering

Stap voor stap werkt de KB aan de digitalisering van collecties voor de wetenschap. Onderstaand een overzicht van deze digitaliseringsprojecten waaraan de KB alleen of samen met andere instellingen uitvoering geeft. Als eerste staan de grootschalige projecten beschreven, daarna een aantal kleinschalige. De coördinatie en voortgangsbewaking van grootschalige projecten berust meestal bij de KB. Het overzicht eindigt met de nationale programma's en landelijke planvorming.

Staten-Generaal Digitaal Dit omvangrijke project waarin de KB samenwerkt met de Tweede Kamer, stelt de belangrijke bronnen van onze nationale parlementaire geschiedenis veilig. In 2008 werd de microverfilming van de gedrukte *Handelingen*, Kamerstukken en Kamervragen afgerond (1814-1995). Tevens is één complete set van de vergaderstukken bijeen gebracht, zuurvrij verpakt en onder goede bewaaromstandigheden opgeslagen. Daarnaast werkte het projectteam aan de digitalisering vanaf microfilms en aan ontsluiting, om de *Handelingen* ook via het web toegankelijk te maken. Op de website www.statengeneraaldigitaal.nl zijn inmiddels de vergaderjaren 1974-1995 *full text* doorzoekbaar. In de loop van 2009-2010 worden de overige jaren stapsgewijs toegevoegd. In 2009 komt bovendien een extra zoekingang op de vergaderstukken beschikbaar, als de digitalisering van de registers op de *Handelingen* gereed is.

Databank Digitale Dagbladen Met financiering door het Nationaal Programma Grootschalige Onderzoeksfaciliteiten kon de KB de digitalisering van Nederlandse dagbladen voorbereiden en starten met de uitvoering. Na de selectie van titels en de materiaalanalyse, zijn meer dan twintig overeenkomsten met uitgevers gesloten. Halverwege 2008 kon het daadwerkelijke scannen van de acht miljoen pagina's beginnen. Vooral bij het scannen en online zetten van kranten uit de twintigste eeuw is het auteursrecht dat nog op bijdragen in deze kranten rust een complicerende factor (zie ook hierboven, Digitalisering en auteursrecht). De verwachting is dat de eerste resultaten in 2009 beschikbaar komen.

Dutch Prints Online In 2007 had dit project de werktitel Digitalisering Bijzondere Collecties. *Dutch Prints Online* is een passender naam voor dit digitaliseringsprogramma. De KB voert het uit met de bibliotheken van de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit Leiden. Onderzoekers zullen via een speciale webdienst toegang krijgen tot een selectie uit de Nederlandse boekproductie van eind achttiende eeuw (1781-1800). De wetenschappelijke adviescommissie maakte in 2008 een selectie op basis van de STCN. Ook de materiaalvoorbereiding is in 2008 afgerond; de daadwerkelijke digitalisering start in 2009. Uiteindelijk komen 1,3 miljoen scans beschikbaar.

ANP nieuwsberichten 1937-1989 digitaal In 1993 zijn typoscripten van de radiobulletins van het ANP (Algemeen Nederlands Persbureau) uit de periode 1937-1989, om conserveringsredenen naar de KB overgebracht. Toegang geven tot dit materiaal dat informatie geeft over bijvoorbeeld de taalontwikkeling in die periode, was tot voor kort niet mogelijk. Digitalisering bood hier uitkomst. In het ANP-project zijn in een jaar tijd 1,5 miljoen pagina's gedigitaliseerd en via een website beschikbaar gesteld. Het project werd in 2008 afgerond.

Kleinschalige digitaliseringsprojecten

De KB zoekt ook toenadering tot onderzoeksinstituten in het KB-gebouw om gezamenlijk te werken aan nieuwe diensten voor wetenschappers. Tegelijkertijd worden hierdoor de banden met de wetenschap versterkt. Met het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis werkt de KB aan het Apparaat Nederlandse Geschiedenis, dat in 2009 gereed zal komen. Met het Rijksinstituut voor Kunsthistorische Documentatie, de Universiteit van Amsterdam en het Van Gogh-museum werkte de KB aan een project rond de Tachtiger Willem Witsen, dat eind 2008 is afgerond. De KB participeert ook in het project 'digitalisering zeventiende-eeuwse geleerdenbrieven' met onder meer het Huygens Instituut, het Descartes Centre, DANS en de Virtual Knowledge Studio. Sinds 2004 is de KB ook bezig met het toegankelijk maken van Nederlands erfgoed dat zich bevindt in de *National Archives* van het Verenigd Koninkrijk. In het project *Sailing Letters* wordt bekendheid gegeven aan de brieven van en aan Nederlandse zeelieden en kooplieden en hun familieleden, de scheepsjournalen, aanbevelingsbrieven, ladingboekjes en kwitanties van door de Engelsen buitgemaakte Nederlandse schepen. In 2008 verscheen *De dominee met het stenen hart*, de eerste aflevering in de reeks *Sailing Letters*-journaal. <http://www.kb.nl/sl/>

Nationale programma's voor digitalisering en conservering

De KB coördineert al vele jaren twee nationale programma's voor conservering van gedrukt en geschreven cultureel en wetenschappelijk erfgoed (Metamorfoze) respectievelijk voor digitalisering van voornamelijk beeldmateriaal (Het Geheugen van Nederland). De bij de KB ondergebrachte bureaus ondersteunen de deelname vanuit bibliotheken, archieven en musea in het gehele land en voeren de subsidieregelingen uit voor het ministerie van OCW. De programma's werden conform de planning voortgezet in 2008.

Het inmiddels twaalf jaar bestaande conserveringsprogramma Metamorfoze sloot in 2008 zijn derde fase af; in die drie fasen zijn bijna driehonderd projecten bij ruim honderd instellingen uitgevoerd. De belangrijkste wijziging in de derde fase was het delen van de verantwoordelijkheid van het programma met het Nationaal Archief. Door gezamenlijk optrekken van de Koninklijke Bibliotheek en het Nationaal Archief konden de uitbreiding in de archiefsector en de versnelling in de bibliotheeksector met succes worden uitgevoerd. Er is goede vooruitgang geboekt met de projecten in de archiefsector, waar inmiddels veertig projecten zijn aangepakt. In de derde fase is tevens de overgang voorbereid van microverfilming als conserverende handeling naar digitalisering. De plannen voor de vierde fase zijn door het ministerie van OCW goedgekeurd. Begin 2009 gaat de volgende fase van start, waarin Metamorfoze overstapt op *preservation imaging*. Nieuwe projecten binnen het programma worden meteen digitaal uitgevoerd. In de afgelopen twaalf jaar zijn zeer vele archieven, literaire collecties, boeken, geïllustreerde tijdschriften en kranten op microfilm gezet – deze microfilms zullen eveneens gedigitaliseerd worden om ook de toegang (access) tot het geconserveerde materiaal te optimaliseren. Het traject literaire collecties is geheel afgerond; alle in aanmerking komende literaire collecties zijn inmiddels geconserveerd, waarmee een van de doelstellingen van het programma volledig is behaald. De in 2007 gestarte samenwerking met het vws-programma Erfgoed van de Oorlog is voortgezet.

Het Geheugen van Nederland rondde in 2008 de tweede fase af, maar kwam in afwachting van een meerjarig beleidskader voor digitalisering bij OCW niet in aanmerking voor een nieuwe vierjarige fase. Wel keurde OCW een programma voor 2009 goed. Hierin zal de aandacht meer gericht zijn op de duurzaamheid van de opslag van het gedigitaliseerde materiaal, dan op het promoten van de toegang. Deelnemers aan Het Geheugen zullen meer eigen initiatieven moeten ontplooiën voor de toegang, terwijl de KB als coördinerend bureau zich meer zal richten op de 'achterkant' van de processen. Ook Het Geheugen werkt samen met het programma Erfgoed van de Oorlog, en zal in het kader daarvan een programma Kerncollecties Tekst Erfgoed van de Oorlog uitvoeren.

Planvorming nationaal programma digitalisering bronnen voor geesteswetenschappelijk onderzoek

De KB heeft zich ingespannen om te komen tot planvorming voor een nationaal programma op dit gebied, en hiervoor een intern geaccordeerde concepttekst geschreven. Tegelijkertijd ontstonden elders diverse plannen, eveneens gericht op de geesteswetenschappen (*Libratory*), of meer gericht op cultureel erfgoed (NED). De KB heeft zitting in het consortium rondom het *Libratory*-initiatief, dat werkt aan een voorstel voor het digitaliseren van publicaties van voor 1840 van de universiteitsbibliotheken en de KB. In het kader van NED (Nederlands Erfgoed: Digitaal!) ontving de KB subsidie van OCW om een pilot uit te voeren voor de ontwikkeling van een infrastructuur; de eerste resultaten worden in 2009 verwacht.

Versterking van de internationale positie

De internationale positie van de KB is solide en berust op de pijlers internationale e-Depot, digitale duurzaamheid en internationale samenwerking. Op alle drie gebieden is belangrijke vooruitgang geboekt in de afgelopen periode, wat onderling tot versterking leidde. De kwaliteit van het e-Depot kan niet los gezien worden van het onderzoek naar digitale duurzaamheid, en beide beïnvloeden de positie van de KB in internationale samenwerkingsverbanden.

Versterking internationale e-Depot

Het internationale e-Depot is een grootschalige en duurzame opslagfaciliteit voor elektronische publicaties, gericht op wetenschappelijke uitgeverij wereldwijd. Het is een onderdeel van het e-Depot van de KB. Per ultimo 2008 was het aantal opgeslagen artikelen de twaalf miljoen ruim gepasseerd. Aan het begin van de beleidsperiode streefde de KB nog naar het afsluiten van overeenkomsten met de twintig grootste uitgeverij van wetenschappelijke tijdschriften. Door de ontwikkelingen in de mondiale uitgeverijbranche met grootschalige overnames en fusies, is dit aantal losgelaten. Wel is nog steeds het streven 80% van de wereldproductie aan wetenschappelijke tijdschriften duurzaam op te slaan in het e-Depot. In 2008 zijn voorbereidingen getroffen voor een aantal nieuwe overeenkomsten die in 2009 hun beslag zullen krijgen. Het betreft de uitgeverijen Mary Ann Liebert Inc., Public Library of Science (PLOS) en Directory of Open Access Journals (DOAJ). Hoewel het internationale e-Depot niet meer het enige ter wereld is dat in staat is om grote hoeveelheden bestanden duurzaam op te slaan, blijft de KB een vooraanstaande rol spelen in digitale archivering. Zo is de KB in het verslagjaar een samenwerkingsverband aangegaan met Portico, het Amerikaanse digitaal archief te Princeton dat gelieerd is aan de Andrew Mellon Foundation. De KB functioneert als de Europese bewaarplaats van een ieder half jaar geactualiseerde *off line* kopie van bij Portico ondergebrachte digitale bestanden. Door de samenwerking met Portico is de verwezenlijking van het wereldwijd *safe places network* een belangrijke stap dichterbij gekomen. In dit *safe places network* dat de KB voorstaat, is een beperkt aantal digitale depots verantwoordelijk voor de opslag van wetenschappelijke tijdschriften en andere elektronische bestanden.

De keus van Portico voor de KB als hoeder van een reservekopie van zijn bestanden is een externe erkenning van de kwaliteit van het internationale e-Depot. Er is een communicatiestrategie ontwikkeld om die kwaliteit en alle mogelijkheden die het internationale e-Depot biedt onder de aandacht te brengen. Deze communicatiestrategie is gericht op wetenschappers, uitgeverij, bibliotheken en diverse publieksgroepen en omvatte in 2008 uiteenlopende activiteiten.

Onderzoek digitale duurzaamheid

De KB streeft ernaar haar vooraanstaande positie in digitale duurzaamheid te behouden en uit te breiden. Ook in 2008 richtten de onderzoeks- en ontwikkelingsactiviteiten van de KB zich op het verwezenlijken van digitale duurzaamheid voor de in het e-Depot opgeslagen objecten (zie ook Thema II). Veel van deze activiteiten vinden plaats als onderdeel van Europese projecten die worden uitgevoerd met internationale partners. De komende jaren zullen deze projecten belangrijke instrumenten opleveren die binnen het e-Depot geïmplementeerd zullen worden.

In 2008 werd er vooral gewerkt binnen het kader van Planets (aan *preservation tools*), Parse-Insight (aan de identificatie van de belangrijkste spelers op het terrein van de archivering van wetenschappelijke informatie) en Driver II, dat beoogt een Europese *repository*-infrastructuur te bouwen. De KB brengt hierin haar ervaring met DARE in (zie ook Thema II). Resultaten van onderzoek deelt de KB met anderen zoals het bovengenoemde Portico, en met andere nationale bibliotheken door deelname aan verschillende werkgroepen op het gebied van digitale duurzaamheid, het organiseren van conferenties en het publiceren van artikelen en rapporten.

Internationale samenwerking

In 2007 kon de *Alliance for Permanent Access to the Digital Records of Science* van start gaan, en in 2008 verkreeg de alliantie uiteindelijk een formele status als stichting onder Nederlands recht. De alliantie omvat tien vooraanstaande leden (onder andere CERN en de British Library) en drie nationale coalities voor digitale duurzaamheid (zie Bijlage 2). Het belangrijkste doel is te komen tot een Europese organisatorische infrastructuur die duurzame toegang biedt tot wetenschappelijke gegevens. De alliantie hield in samenwerking met de European Science Foundation een strategische conferentie te Boedapest die de financiële aspecten van digitale duurzaamheid onder de loep nam.

De KB participeert actief in de Conference of Directors of National Libraries (CDNL) en in de Conference of European National Librarians (CENL). Zo biedt de KB onderdak aan de door de CENL geïnitieerde diensten van The European Library (TEL) en The European Digital Library (EDL). De KB gaf deze bureaus in 2008 financiële, personele en administratieve ondersteuning.

The European Library-website is de portal om de gezamenlijke papieren en digitale collecties van alle 47 Europese nationale bibliotheken online integraal doorzoekbaar te maken. Eind 2008 waren reeds 39 bibliotheken met meer dan 150 miljoen documenten te bevragen, waaronder die van de nieuwste lidstaten. www.theeuropeanlibrary.org Aan TEL zijn diverse onderzoeksprojecten gelieerd, die zich richten op de ontwikkeling en implementatie van nieuwe zoek- en presentatietechnieken die ten goede komen aan TEL en EDL.

De Stichting European Digital Library (EDL) is in 2007 opgericht als samenwerkingsverband van erfgoedkoepels en grote erfgoedinstellingen in Europa. In opdracht en met subsidie van de Europese Commissie is door EDL een prototype van een multimedia-website ontwikkeld en in november gelanceerd: Europeana. Deze proefwebsite toont meer dan twee miljoen boeken, kaarten, foto's, archiefstukken, schilderijen, films en geluidsopnames uit bibliotheken, (audio-visuele) archieven en musea van 27 EU-lidstaten. Vanaf 2009 wordt gewerkt aan een operationele dienst die collecties van meer dan duizend erfgoedinstellingen integraal en meertalig doorzoekbaar maakt. In 2011 zullen meer dan tien miljoen objecten vindbaar zijn. www.europeana.eu

De KB is projectcoördinator van het grote Europese onderzoeksproject IMPACT (*Improving Access to Text*). IMPACT streeft naar verbetering van ocr-technieken, bijvoorbeeld door het ontwikkelen van adaptieve software. De nieuwste technieken zullen worden ingezet om de digitalisering en woordherkenning van historische teksten sterk te verbeteren. Daar zal een grote en uiteenlopende groep onderzoekers veel baat bij hebben.

De KB huisvest tevens het IFLA-bureau, de wereldwijde organisatie van bibliotheken. Verschillende KB-managers zijn actief in de zogeheten *standing committees* van de IFLA; de jaarlijkse conferentie wordt door KB'ers goed bezocht. In 2008 werd nog een belangrijk bureau in de KB ondergebracht, namelijk dat van LIBER, de organisatie van samenwerkende wetenschappelijke bibliotheken in Europa. De KB neemt zowel met onderzoek als met facilitering een prominente rol in de Europese bibliotheekwereld in.

